

Отримано: 26.04.2021 р.

Прорецензовано: 04.05.2021 р.

Прийнято до друку: 13.05.2021 р.

e-mail: tetiana.yushchuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2409-6806-2021-32-106-111

Ющук Т. Постать І. Мазепи у монографічних дослідженнях Теодора Мацьківа. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острого, 2021. Вип. 32. С. 106–111.

УДК: 930.1

Тетяна Ющук

ПОСТАТЬ І. МАЗЕПИ У МОНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ТЕОДОРА МАЦЬКІВА

У статті здійснено аналіз монографічних досліджень Т. Мацьківа, які стосувалися постаті І. Мазепи. Визначено особистий внесок історика у вивчення політичних обставин і суспільних настроїв, у яких творилися документи, охарактеризовані вченим, генезу і тексти джерел досліджень, а також їх вплив на мемуаристів тієї епохи. Звернено увагу на спростування вченим сфальсифікованих даних і помилкових припущень інших дослідників щодо постаті гетьмана.

Ключові слова: Іван Мазепа, Теодор Мацьків, джерело, дослідження, преса, видання.

Tetiana Yushchuk

THE FIGURE OF I. MAZEPA IN THE MONOGRAPHIC RESEARCH OF THEODOR MACKIW

The article analyzes the monographic studies of T. Mackiw, which concerned the figure of I. Mazepa. The personal contribution of the historian to the study of political circumstances and public sentiments in which the documents described by scientists were created, the genesis and texts of research sources, as well as their influence on memoirists of that era are determined. Attention is drawn to the refutation by scientists of falsified data and erroneous assumptions of other researchers about the figure of the hetman.

The types and kinds of sources used by T. Mackiw in his research are described. The differences in the factual content of texts of sources of different European countries, the dependence of these texts on the place of creation of the source and its author are studied, the structure, genesis and differences of the main works of the historian on this subject are analyzed. Emphasis is placed on new information on the history of Ukraine in the time of I. Mazepa, which T. Mackiw found in European archives. The archeographic aspect of the historian's activity is also reflected in the article. An important contribution of the author can be considered his reflections on the objectivity / subjectivity of the European press, which covered the events of Europe and Ukraine in the era of hetman I. Mazepa, its influence on European politicians, as well as the dependence of the press on the state. The main attention in the research is paid to the ukrainian-language monograph «Hetman Ivan Mazepa in the that time western European sources 1687-1709». An analysis of the change in assessments of political events in Ukraine by the foreign press after the transition of the hetman to the side of the Swedish king, a description of the reasons for this transition, the dependence of foreign assessments of the events of 1708 on the position of the Russian Empire, causes and consequences for I. Mazepa, vicissitudes of granting the hetman the title of Prince of the Holy Roman Empire.

Key words: Ivan Mazepa, Theodor Mackiw, source, research, press, publications.

Науковий доробок представників української діаспори достатньо давно зацікавив дослідників. Серед постатей, праці яких потрапляли в їхнє поле зору, є й Теодор Мацьків, тематика досліджень якого переважно зосереджена на вивченні козацької доби історії України, в першу чергу періодів гетьманування Б. Хмельницького та І. Мазепи. Вчений, серед іншого, ставив перед собою завдання залучити до наукового кола нові види джерел з цієї проблематики, подати нову інформацію та спростувати хибні припущення. Саме цей напрям його діяльності викликав і викликає найбільшу зацікавленість серед українських вчених.

Творчість Т. Мацьківа знайшла своє відображення у спеціальних дослідженнях А. Атаманенко, О. Домбровського, Ю. Мицика, Я. Калакури, Ф. Погребенника, В. Сергійчука, Ф. Шевченка, Г. Швидько та ін. Згадки про праці Т. Мацьківа зустрічаємо і в узагальнюючих дослідженнях, присвячених аналізу доробку діаспорних істориків. Метою нашої статті є спроба узагальнення особисто-

го внеску Т. Мацьківа у вивчення постаті Івана Мазепи, зокрема, вивчення ним зарубіжних джерел, що стосувались гетьмана та України його часів.

Наукові праці Т. Мацьківа про гетьмана Івана Мазепу базувалися на унікальних джерелах, віднайдені в архівах Німеччини, Австрії, Франції, Великобританії, Швеції, а також опублікованих матеріалів. Особливе місце в його працях посідало вивчення тогочасних спогадів та періодики, але автор звертався і до інших джерел, а постать гетьмана стала об'єктом його зацікавлення на кілька десятиліть, протягом яких він оприлюднив низку монографій різними мовами та наукових статей.

У 1963 р. Т. Мацьків опублікував першу – німецькомовну – працю «Mazepa im lichte der zeitgenössischen deutschen quellen» («Мазепа в світлі сучасних німецьких джерел»), у 1967 р. вийшла друком монографія англійською мовою «Prince Mazepa: Hetman of Ukraine in contemporary English publications 1687–1709» («Князь Мазепа: гетьман України у тогочасних англійських публікаціях 1687–1709») [17]. До проблеми вчений повернувся через понад півтора десятиліття: у 1984 було видано англійську монографію «English Reports on Mazepa 1687–1709» («Англійські відомості про Мазепу 1687–1709») [15] та німецькомовну «Ivan Mazepa. Hetman der Ukraine und Reichsfürst des Heiligen Römischen Reiches (1639–1709). Eine historische Skizze» («Іван Мазепа. Гетьман України та князь Священної Римської імперії (1639–1709)»). У 2000 р. в Мюнхені Українським Вільним Університетом було перевидано монографію «Ivan Mazepa Hetman der Ukraine Fürst des Heiligen Römischen Reiches in zeitgenössischen Deutschen Quellen (1639–1709)» («Іван Мазепа. Гетьман України князь Священної Римської імперії у сучасних німецьких джерелах (1639–1709)») [17], яка викликала позитивний відгук в німецькому науковому середовищі [18]. Таким чином, відбувалася систематизація віднайденіх і опрацьованих істориком джерел. Ці тексти у дещо переробленому вигляді увійшли до українськомовної монографії «Гетьман Іван Мазепа у тогочасних західноєвропейських джерелах 1687–1709», що була видана в Мюнхені у 1988 р. [4], а в Україні перевидана у 1995 р. [6]. Монографія була значно розширена розділами про висвітлення діяльності І. Мазепи в австрійських, французьких та інших джерелах, зокрема, в голландській газеті та спогадах шведських і шотландського очевидців.

Українськомовна монографія «Гетьман Іван Мазепа у тогочасних західноєвропейських джерелах 1687–1709», складається з 12 розділів, кожен з яких містить аналіз сучасних гетьманові матеріалів, що віднайдені в архівах країн Європи й безпосередньо стосуються його особи. До книги включено тексти документів та фотокопії частини з них. Дослідження спрямоване не на вивчення біографії гетьмана, а на висвітлення його постаті у різноманітних писемних джерелах Європи. Окрім того, історик ставив перед собою завдання аналізувати об'єктивність висвітленої інформації та їх відповідність історичній дійсності. Передмову до праці написав відомий дослідник козаччини Л. Винар. У ній, зокрема, зазначено: «У своїй праці автор не обмежується лише до аналізу джерел та літератури – на основі цієї критичної літератури він робить численні висновки, справляє невірні гіпотези і викриває фальшування діяльності і біографії Мазепи європейськими, а головню російськими авторами» [6, с. 6]. Одну з перших в Україні рецензій на книгу написав видатний український дослідник, колишній редактор «Українського історичного журналу» Ф. Шевченко. В рецензії він так само підкреслив, що Т. Мацьків поставив собі за мету не написати біографію гетьмана чи оцінити його діяльність, а показати як чужинці із Західної Європи писали про гетьмана та як його оцінювали, «наскільки його оцінка відповідає фактам та правді» [14, с. 115]. Відзначимо, що Ф. Шевченко загалом схвально відгукнувся про джерельну базу монографії.

У «Вступі» Т. Мацьків зупинився на загальній характеристиці суспільно-політичного становища у тогочасній Європі. Він наголосив на важливості постаті І. Мазепи у процесі відновлення Гетьманської держави: «Після «руїни» доба Мазепи – це час політичного, культурного та економічного відродження України» [6, с. 15]. Дуже важливим є пояснення інтересу дослідника до вивчення постаті І. Мазепи. Т. Мацьків підкреслює можливість все ще знайти нові джерела чи цікаві відомості з життя гетьмана не зважаючи на наявні численні праці про нього [6, с. 17]. Зі «Вступу» ми дізнаємося про бажання автора «зібрати як старшу, так і новішу літературу про добу Мазепи, що розкинена в окремих розвідках, статтях по різних журналах і часописах», які «через лихоліття другої світової війни» вже стали бібліографічною рідкістю [6, с. 17]. Також дізнаємось, що поштовхом до підготовки українськомовного видання стало відповідне побажання, висловлене О. Оглоблиним в рецензії на монографію про Мазепу в німецьких джерелах, видану німецькою мовою. Нарешті, тут автор у подяці згадує про одержання кількаразової наукової стипендії Комісії для дослідів при Акронсько-

му державному (стейтовому) університеті, що уможливила дослідження джерел в Австрії, Великій Британії та Швеції, роботу в університетських бібліотеках Гарварду, Єйлю, Британського Музею, Оксфордського університету та бібліотеці Конгресу у Вашингтоні [6, с.18].

У наступному розділі «Джерела та їх аналіз» Т. Мацьків проаналізував основні джерела (опубліковані та архівні), використані для написання дослідження. Принагідно відзначимо, що огляд свідчить про добре опрацювання дослідником опублікованих матеріалів, часто – про критичне ставлення до змісту публікацій. Втім, з довірою він ставився до публікацій документів, здійснених українськими авторами: І. Борщаком, Б. Крупницьким, Д. Олячином, О. Субтельним, С. Томашівським та ін. Важливою складовою розділу є характеристика та коротка історія періодичних видань, в яких з'являлись публікації про гетьмана [6, 33-36].

Наступні розділи історик поділив згідно з приналежністю джерел до тієї чи іншої країни. Так, було розглянуто німецькі, австрійські, французькі, швейцарські, голландські, англійські та шведські матеріали. Попри багатоманітність документів, науковець переважно вивчав джерела двох видів: тогочасну періодику та мемуаристику, вважаючи, що постать українського козацького лідера цікавила не лише періодичні видання, а й керівництво західноєвропейських держав. Тому аналіз звітів дипломатів, мемуарів і щоденників очевидців подій російсько-турецької та Північної воєн вміщено в окремих підрозділах праці. Аналізує дослідник і листування. Я. Калакура підкреслював, що праці Т. Мацьківа показують його вміння досліджувати листи як специфічне історичне джерело, що більшою мірою несе відбиток суб'єктивного характеру, ніж офіційні документи [3, с. 15].

У підрозділі, присвяченому вивченню німецької преси, Т. Мацьків наголосив на важливості повідомлень в німецькомовних газетах, яка «подекуди служила джерелом інформації для преси в інших західноєвропейських країнах» [6, с.47]. Автор зазначає: «Відомості про Україну, козаків та Мазепу приходили безпосередньо з України або з Москви від численних німецьких учасників чи очевидців, котрі були на службі гетьмана або царя і були свідками тих подій» [6, с.47]. Намагаючись простежити найменші відмінності у трансформації оцінки подій, він поділив публікації на два періоди: до та після 1708 р., вважаючи переломною датою переходу гетьмана на шведську сторону.

Вивчивши німецькі періодичні видання до 1708 р., Т. Мацьків зацентрував свою увагу на джерелах гетьманської держави у тогочасній пресі. Він подав перелік осіб з Німеччини, які безпосередньо проходили службу в Україні і були сучасниками І. Мазепи. Бувши очевидцями подій Північної війни, вони згодом ставали основними інформаторами для їх висвітлення у пресі. Науковець наголосив на важливості того, що «багато німецьких старшин, учених, дипломатів, та інших фахівців служило в Москві, звідки вони дописували до тодішньої німецької преси, що служила подекуди джерелом інформації для періодики в інших західноєвропейських країнах» [6, с.47]. Серед тих, хто служив в Україні, він виділив німецького полковника Раппе та його наступника полковника Гребена. Обидва постійно дописували до газет у Берліні та Лейпцігу [6, с.47].

Проаналізувавши німецьку пресу, Т. Мацьків відзначив певну «простуватість» у висновках, що стосувалися причин приходу до влади гетьмана Мазепи. У ній трактувалися причини як невдалий похід московського війська на Крим, спричинений змовою гетьмана І. Самойловича з татарами та підпал трави в степу, через що війська Голіцина не змогли рушити далі. За наказом московського уряду І. Самойловича було арештовано, а два дні пізніше обрано І. Мазепу на нового гетьмана. Як ще у 1972 р. зазначив дослідник в публікації в журналі «Український історик», «ця історія «зради» українського гетьмана й підпалу татарами степової трави була дуже вигідною для московського уряду, що намагався виправдати свою невдачу в очах західноєвропейської публічної opinio. Її не тільки поширювали, але і сприяли цьому; німецька преса ще довго про це писала» [10, с. 47-49]. Погоджуючись з О. Оглоблином [11, с. 72], Т. Мацьків підкреслював, «що причини відвороту Голіцина є набагато складніші, ніж описує це тогочасна німецька періодика» [6, с.47]. Цим він довів, що остання знаходилася під впливом Москви, а це сприяло поширенню хибних думок стосовно особи гетьмана та його попередника. Особливо цей вплив став помітним після переходу І. Мазепи на шведський бік.

Британські відомості, які автор охарактеризував у сьомому розділі, представлені такими виданнями як «Лондонська газета», «Сучасна історія», «Головний огляд», «Англійська пошта» та ін. Він підмітив, що писала англійська преса «у виразно нейтральному тоні» [6, с.121] і що: «Англійську пресу можна вважати своєрідним «барометром» тогочасної публічної opinio, яка одночасно свідчила про популярність Мазепи в тодішньому політичному світі» [6, с. 113]. Вказані видання могли цікавитися гетьманом саме завдяки його участі на стороні антитурецької «Священної ліги», яка була створена

за ініціативи цісаря у 1684 р. Т. Мацьків довів, що вони не були зацікавлені у проведенні промосковської інформаційної політики, навпаки, бачили своє покликання в об'єктивному висвітленні подій, що відбувалися на теренах Східної Європи.

Т. Мацьків звернув особливу увагу на англійські мемуарні джерела. Зокрема, на згадки про козаків та Мазепу у щоденнику шотландського генерала П. Гордона, мемуарах А. Гордона та англійського інженера Д. Перрі, капітана Г. Бруса, звітах та спогадах англійського посла в Москві лорда Ч. Вітворта. Цим мемуарам було присвячено окрему статтю вченого в журналі «Український історик» у 1972 р. В ній він відзначав, що Ч. Вітворт «інформував англійський уряд у своїх звітах не лише про російські справи, але також про події в Україні» [9, с. 42]. В іншій статті Т. Мацьків згадував, що дипломат у своєму звіті з 10 листопада 1708 р. висловив сумнів щодо суб'єктивних дій Мазепи при переході на шведську сторону [8, с. 134]. У звітах посол продемонстрував неабияку обізнаність у питаннях, які стосувалися відносин царя та І Мазепи. До Полтавської битви, після здобуття Батурина, Ч. Вітворт інформував про штурм гетьманської резиденції [9, с. 44].

Проаналізовані дослідником джерела дозволяють зрозуміти причини переходу гетьмана на шведський бік. Т. Мацьків підкреслив, що це був переломний момент у політиці І. Мазепи. З цього приводу в англійських дипломатів є досить багато міркувань. Одне з них, нині досить популярне серед дослідників, висловив Д. Перрі, який протягом тривалого часу перебував на службі. Він вказував на те, що царський уряд дуже погано поводився з козаками. Це у своїх спогадах підтвердив англійський посол Ч. Вітворт. Описавши загальне враження від Москви, він зробив акцент на «примітивізм і некультурність, зокрема неграмотності серед московського духовенства, відзначаючи, що виняток становлять ті, які студіювали в Києві» [4, с.135-142].

Аналізуючи австрійські джерела, автор акцентував увагу на справі надання І. Мазепі титулу «Князя св. Римської імперії». Так, у 1966 р. він опублікував спеціальну статтю «Гетьман Іван Мазепа – князь Священної Римської імперії» [18]. Т. Мацьків віднайшов документи, що це підтверджують: «1 вересня 1707 р. тільки Мазепі наділено титул «Князя св. Римської імперії», що теж зазначено у реєстраційній книзі про наділення шляхетських титулів» [6, с. 92]. Як писав дослідник, для отримання грамоти на підтвердження, І. Мазепа повинен був викупити її в німецького дипломата на московській службі барона Г. Гуйссена: «Мазепа дав Меншикову на заплату за виготовлення княжої грамоти суму 3.000 дукатів (які, мабуть, «прилипли» до рук грошолюбця кн. Меншикова), маючи явні докази інтриги останнього, гетьман не з причини нестачі грошей, як це за Г. Гуйссеном пише ван Гавен, але просто не спішився, щоб отримати цю княжу грамоту. Відомо, що Мазепа був дуже багатим і, напевно, без допомоги О. Меншикова міг подбати, щоб йому своєчасно прислано з Відня цю княжу грамоту» [6, с. 92-93]. На основі опрацьованих австрійських видань Т. Мацьків довів, що твердження С. Томашівського, а за ним Б. Крупницького та О. Оглоблина, що «Мазепа не отримав своєї княжої грамоти з причини заходів царя через свого посла у Відні, барона Й. Кр. фон Урбіха, який просив цісаря не видавати цієї грамоти гетьманові, не відповідає правді. Однак, ці заходи цар поробив уже після переходу гетьмана на шведську сторону (24 або 26 жовтня 1708 р.)» [6, с. 93]. Таким чином, Т. Мацьків спростовував ще одну невірну гіпотезу дослідників – гетьман таки мав би отримати грамоту: не Петро I, а О. Меншиков перешкодив йому в цьому. Багато уваги приділив автор аналізу відомостей учасників російсько-турецької війни, особливо тих, які містили інформацію про становище гетьмана або його війська. Зокрема, це стосувалося таких джерел: щоденник секретаря австрійського посольства в Москві Й. Корба та звіти самого посла О. Плеєра. Відомості, що подав Т. Мацьків, розкривали хід війни. Він проаналізував звіти пруського посла у Москві Г. Й. Кайзерлінга до свого короля. Інформувавши про хід Північної війни, дипломат акцентував увагу на переході І. Мазепи на шведську сторону та можливих наслідках цієї несподіваної події на подальший розвиток воєнних і політичних подій.

Т. Мацьків стверджував: причини невдачі шведсько-гетьманського війська були набагато складнішими, ніж це описувалося раніше. Це він пояснював недостатнім вивченням джерельної бази. Свою чергою, історик проаналізував звіти австрійського дипломата О. Плеєра, з яких випливало, що останній був добре поінформований про участь гетьманського війська у російсько-шведській війні. У його звітах до Відня йшлося про зростаюче невдоволення козаків ще до переходу на шведську сторону тим, що по всій Україні забиралися до Росії з церков гроші й дорогоцінності [6, с. 89].

У окремому розділі Т. Мацьків проаналізував французькі джерела. Зі всієї вивченої ним періодики, розглянутої в окремому підрозділі, можна зробити узагальнення – досить багато писалося про

обрання І. Мазепи гетьманом. У зв'язку з географічним віддаленням Франції звістки про справи у гетьманській державі доходили сюди досить пізно і не завжди вони були правдивими. Сучасний український дослідник гетьманських часів Т. Чухліб теж згадував про повідомлення газеті «Відомості Франції», особливо відзначив заголовки, якими рясніли періодичні видання у 1708–1709 рр., а саме «Уся Україна в крові», «Жінки і діти на вістрях шабель» [13].

Т. Мацьків відзначав інформативну діяльність двох французьких дипломатів: Фой де ля Невіля та Жана-Казимира де Балюза, які у звітах до свого короля повідомляли про стан Гетьманщини та діяльність І. Мазепи.

Ф. де ля Невіль «був одним з перших чужинецьких дипломатів, що особисто знав Мазепу і, пишучи про нього у прихильному тоні у своїх спогадах [...], «представляв» гетьмана публіці Західної Європи» [6, с. 103]. Попри все у дипломата була і таємна місія – переконати І. Мазепу прийняти пропозицію польського короля. Історик довів, що дипломат отримав багато привілеїв дорогою до Москви від польського короля, який натякнув на можливість союзу з гетьманом [6, с. 103].

Найбільше уваги Т. Мацьків приділив споминам та дипломатичній кореспонденції посла французького короля в Москві Жана де Балюза, як і більшість попередників, спираючись при цьому на публікації І. Борщака. Відзначимо, що знавець французьких архівів В. Ададуров піддав сумніву ідентичність листа Ж.-К. де Балюза до І. Мазепи [1, с. 12]. Т. Мацьків згадав повідомлення французького короля про його перебування в Батурині та враження від візиту. «Опісля цих відносин він повідомляв про плани козацької старшини щодо відновлення Великого Князівства Руського на засадах Гадяцької унії свій уряд, нагадуючи, що свого часу Франція підтримувала ідею Гадяцької унії» [6, с.106]. Але після переходу І. Мазепи на шведський бік французький король, як писав Т. Мацьків на основі посилення на архів, поставився скептично до цього рішення, оскільки гетьман «поповнив велику помилку, тому що не забезпечив як слід Батурина перед москвинами, таки перейшов до шведів» [6, с.107]. Причину неприхильного ставлення короля до гетьмана Т. Мацьків побачив у тому, що разом з керманічем перейшло не все військо.

У монографії 1988 р. Т. Мацьків виокремив хід перемовин між гетьманом та Карлом XII. Намагаючись з'ясувати питання щодо можливості та змісту переговорів між шведським королем і українським гетьманом, Т. Мацьків звернувся до записок шведських очевидців, офіційних історіографів Г. Нордберга й Г. Адлерфельта. Він з довірою ставиться до інформації цих авторів.

Останній, дванадцятий розділ праці присвячений гетьману І. Мазепі як легендарному герою художніх творів західноєвропейських авторів. Т. Мацьків побачив його у літературних творах Вольтера, спогадах польського шляхтича Пасека та мемуариста Е. Отвіновського [5, с. 33]. Ф. Погребенник погоджувався із думкою науковця про важливість дослідження життя Мазепи і зазначив: «Не буде перебільшенням сказати, що жоден з діячів нашої історії не привернув такої пильної уваги митців і вчених, як гетьман Мазепа, зокрема, в Україні, Росії, Польщі, Німеччині, Швеції та інших державах» [12]. Т. Мацьків відзначив, що гетьман з політичного діяча переходить у літературний образ: «Відомий англійський журналіст і автор «Робінзона Крузо» Д. Дефо у своїй книзі про царя Петра I писав: «... Мазепа не мав королівського титулу, але він був рівний королеві відносно влади, й у всякому відношенні був рівний, якщо у даних обставинах не перевищував короля Августа». Мазепа був вповні цього свідомий й уважав себе «мало менше польського короля» [7]. Т. Чухліб у своїй роботі згадував про Мазепу в поемі Байрона, яка стала поштовхом до написання поеми «Мазепа» Віктора Гюго (1829), «Полтава» Олександра Пушкіна (1829) та «Мазепа» Юліуша Словацького (1839) [13].

Отож, наукові праці Т. Мацьківа, які присвячені постаті гетьмана І. Мазепи, є ґрунтовними дослідженнями, що спираються на раніше маловідомі або й зовсім невідомі джерела. Як вчений-документаліст, історик також зумів відстежити різнобічну оцінку діяльності гетьмана, яка випливає з західних джерел, та спростувати цілу низку хибних тверджень щодо його політики. Досліджуючи тогочасні публікації та документи, що зберігаються в архівах Австрії, Англії, Німеччини, Швеції, Т. Мацьків проаналізував маловивчений аспект – ставлення європейського суспільства до діяльності І. Мазепи та до подій на українських землях зокрема. Історик вказував на значну заангажованість преси, яка знаходилася під значним впливом тогочасних вельмож, а також наголосив на тому, що І. Мазепа був популярною на той час постаттю на континенті, однак повноцінної оцінки ставлення тогочасного європейського суспільства до постаті українського гетьмана дослідник не здійснив. Для підтвердження популярності Мазепи Т. Мацьків звернувся до літературних творів тогочасних авторів: Вольтера, Пасека та Е.Отвіновського.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ададуров В. Теорія «вписування» української історії в європейський контекст та її методологічні засади. *Наукові записки УКУ*. 2015. Ч. 7 : Історія. Вип. 2. С. 49–76.
2. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність. Острог, 2010. 672 с.
3. Калакура Я. Внесок Теодора Мацьківа в збагачення джерельної бази історії України. *На пошану 80-річчя професора Теодора Мацьківа*. Київ, 1999. 240 с.
4. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709. З передмовою Любомира Винара. Мюнхен: Український Вільний Університет, 1988. 284 с.
5. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа – князь Священної Римської Імперії. *Український історик*. 1966. Ч. 3-4. С. 33–40.
6. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709. Київ, Полтава, 1995. 312 с.
7. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в працях Грушевського. *Український історик*. 1984. Ч.1-4. С. 111–122.
8. Мацьків Т. Гетьман Мазепа в працях М. Костомарова. *Іван Мазепа і Москва. Історичні розвідки і статті*. Київ, 1994. С. 124–137.
9. Мацьків Т. Князь Іван Мазепа – гетьман України. *Український історик*. 1979. Ч. 1-4. С. 55–68.
10. Мацьків Т. Україна у звітах англійського посла з Москви (1705–1710). *Український історик*. 1972. Ч. 3-4. С. 43–84.
11. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. Нью-Йорк; Київ; Львів; Париж; Торонто, 2001. 464 с.
12. Погребенник Ф. Дослідження Теодора Мацьківа про Івана Мазепу. URL: <http://litopys.org.ua/coss4/mazk22.htm> (дата звернення: 01.10.2020).
13. Чухліб Т. Західна Європа про Мазепу. URL: <http://www.mazepa.name/biograph/mazepa13.html> (дата звернення: 01.10.2020).
14. Шевченко Ф. [Рецензія на працю]: Теодор Мацьків. Гетьман Іван Мазепа в тогочасних західноєвропейських джерелах 1687–1709. Мюнхен, 1988. 286 с. *Український історичний журнал*. 1993. № 2-3. С.115–121.
15. Mackiw T. English Reports on Mazepa 1687–1709. New York, Munich, Toronto, 1983. 128 p.
16. Mackiw T. Hetman der Ukraine Fürst des Heiligen Römischen reiches in zeitgenössischen Deutschen Quellen (1639–1709). München, 2000. 114 p.
17. Mackiw T. Prince Mazepa: Hetman of Ukraine in contemporary English publications 1687–1709. Chicago, 1967. 126 p.
18. Burton, June K. Theodor Mackiw: Mazepa: Hetman der Ukraine, Fürst des Hl. Römischen Reiches, in zeitgenössischen deutschen Quellen, 1639–1709. (Monographie Nr. 57.) Zweite verbess. Aufl. Ukrainische Freie Universität. München 2000. 114 S., 15 Abb. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 51 (2002) H. 2. S. 316.

References

1. Adadurov V. Theory of «Inscribing» the Ukrainian History into European context: Methodological Principles. UCU scientific notes. 2015. Part 7: History. Vol. 2. Pp. 49–76.
2. Atamanenko A. Ukrainian Historical Association: ideas, individuals, activities. Ostroh, 2010. 672 p.
3. Kalakura Ya. Theodore Mackiw's contribution to the enrichment of the source base of Ukrainian history. *In honor of the 80th anniversary of Professor Theodore Mackiw*. Kyiv, 1999. 240 p.
4. Mackiw T. Hetman Ivan Mazepa in Western European sources 1687–1709. With a foreword by Lubomyr Wynar. Munich: Ukrainian Free University, 1988. 284 p.
5. Mackiw T. Hetman Ivan Mazepa – prince of the Holy Roman Empire. *Ukrainian historian*. 1966. Ch. 3-4. P. 33–40.
6. Mackiw T. Hetman Ivan Mazepa in Western European sources 1687–1709. Poltava, K., 1995. 312 p.
7. Mackiw T. Hetman Ivan Mazepa in the works of Hrushevsky. *Ukrainian historian*. 1984. Ch.1-4. P. 111–122.
8. Mackiw T. Hetman Mazepa in the works of M. Kostomarov. Ivan Mazepa and Moscow. Historical intelligence and articles. K., 1994. P. 124–137.
9. Mackiw T. Prince Ivan Mazepa – hetman Ukrainy. *Ukrainian historian*. 1979. Ch. 1-4. P. 55–68.
10. Mackiw T. Ukraine in the reports of the British ambassador from Moscow (1705–1710). *Ukrainian historian*. 1972. Ch. 3-4. P. 43–84.
11. Ohloblyn O. Hetman Ivan Mazepa and his time. N-Y; K.; Lviv; Paris; Toronto, 2001. 464 p.
12. Pohrebennyk F. Teodor Maskiw's research about Ivana Mazepu. URL: <http://litopys.org.ua/coss4/mazk22.htm> (data zvernennia: 01.10.2020).
13. Chukhlib T. Western Europe about Mazepa. URL: <http://www.mazepa.name/biograph/mazepa13.html> (date of application: 01.10.2020).
14. Shevchenko F. [Work review]: Teodor Maskiw. Hetman Ivan Mazepa in Western European sources 1687–1709. Munich, 1988. 286 p. [Retsenziia]. Ukrainian Historical Journal. 1993. № 2-3. URL: <http://litopys.org.ua/coss4/mazk.htm> (date of application: 01.10.2020).
15. Mackiw T. English Reports on Mazepa 1687–1709. New York, Munich, Toronto, 1983. 128 p.
16. Mackiw T. Mazepa Hetman der Ukraine Fürst des Heiligen Römischen Reiches in zeitgenössischen Deutschen Quellen (1639–1709). München, 2000. 114 p.
17. Mackiw T. Prince Mazepa: Hetman of Ukraine in contemporary English publications 1687–1709. Chicago, 1967. 126 p.
18. Burton, June K. Theodor Mackiw: Mazepa: Hetman der Ukraine, Fürst des Hl. Römischen Reiches, in zeitgenössischen deutschen Quellen, 1639–1709. (Monographie Nr. 57.) Zweite verbess. Aufl. Ukrainische Freie Universität. München 2000. 114 S., 15 Abb. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 51 (2002) H. 2. S. 316.